

הכנס המדעי ה-16
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ה

שו"ה – שוויון והכלה בחינוך

יו"ר: ניבי גל-אריאלי

מנחה: מיכל ראזר

מודל פדגוגי חדש להוראה משותפת בהכשרת מורים מומחים בעבודה עם נוער בסיכון

**A new pedagogical model for team teaching in
youth at risk teacher education**

הכשרת אנשי חינוך מומחים לעבודה עם נוער בסיכון היא תחום חדש יחסית בשדה החינוך. כמו בתחומי הרפואה והפסיכולוגיה הקלינית, גם כאן נשאלת השאלה מתי ובאיזה אופן יש להפגיש את הסטודנטים באופן משמעותי עם השדה. עד כה הסטודנטים התנסו בעבודה מעשית רק בשנה השנייה והשלישית. בשנה הראשונה התקיימו מספר סיורים שתרומתם לא הייתה מספקת. במהלך שנת תשע"ד זוהתה הזדמנות ליצירת שינוי מערכתי בדרכי ההוראה בשנה א'. בנינו תכנית ששמה דגש על נוכחות ממושכת יותר של הסטודנטים בארגונים ומוסדות בהם נמצאים ילדים ובני נוער בסיכון, שבמסגרתה מועברת האחריות ללמידה גם אל הסטודנטים (כיוצרת קהילות למידה), והיא מזמנת מפגש בין סטודנטים ותיקים לצעירים במסגרת של חונכות.

לפי התכנית החדשה, המרצים עובדים כצוות, מתכננים ומנחים קורס מבואות משותף אותו לומדים כל הסטודנטים בשנתון א' בחוג. הקורס מתמקד ב"להיות מחנך חברתי-קהילתי" ובמסגרתו נמצאים הסטודנטים בארגונים שונים ומגוונים העוסקים בחינוך חברתי-קהילתי וחווים את תפקידו של איש חינוך בארגונים אלו. חוויותיהם מהשטח מובאות לכיתה ועל בסיסן נבנית הבנת ההיבטים התאורטיים הקשורים לחינוך חברתי-קהילתי. בנוסף, כל סטודנט מלווה בחונך שהוא סטודנט בוגר יותר.

במהלך הקורס מקיימים הסטודנטים במקביל תהליכי רפלקציה באמצעות יומנים מקוונים באינטרנט ותהליכים של בניית ידע שיתופי בנוגע לחינוך חברתי-קהילתי ולתאוריות העומדות במרכזו. בניגוד לקורסים מסורתיים, הרפלקציה האישית חשובה גם לקבוצת העמיתים עמה הוא נוכח בשטח ומהווה בסיס ליצירת שיח עמיתים במרחב המקוון ובמפגשים פנים-אל-פנים. ההערכה של למידת הסטודנטים בקורס מתבססת על חוות דעתם של ארבעה מעריכים: שני מרצים המלמדים את הסטודנט, החונך המלווה אותו והערכה עצמית של הסטודנט.

אנו מאמינים שהמודל העומד מאחורי השינוי ישם לקורסי מבואות נוספים ולקורסים אחרים המתמקדים בלימוד תאורטי. בין היתר המודל מאפשר ליצור קהילות הוראה מקבוצות של מרצים המלמדים בקורסים נפרדים, בלא השתת עלויות נוספות על המכללה. קהילות אלו יכולות לערב מרצים מתחומי דעת שונים ובכך לעודד הוראה בין-תחומית משותפת. פעילותן של קהילות ההוראה מתמקדת בתכנון משותף של הקורס, בשיח על ניהול הקורס וההוראה בו ובהערכה משותפת שלו. בנוסף, המודל מעודד לקיחת אחריות של סטודנטים על תהליכי הלמידה וההערכה שלהם, וכולל אפשרות לשילוב משמעותי של סטודנטים בוגרים יותר בתהליכי ההוראה.

בהרצאה נביא עדויות של כל השותפים בתהליך ונסה לראות את היתרונות והמגבלות שיש למודל החדש בהכשרת מומחים לעבודה עם נוער בסיכון ולבחון את השאלה עד כמה ניתן להכליל מודל עבודה זה בתחומים אחרים של הכשרת מורים.

מילות מפתח: קהילות למידה, תלמידים בסיכון, קשרי מכללה-שדה, פדגוגיה עדכנית, team-based teaching

התנהגויות מקצועיות מדירות ומכילות של מורים ומחנכים

Inclusive practices in Israeli high schools

מחקרים ישראליים ובין-לאומיים מראים כי בישראל, רמתם האקדמית של תלמידים משכבה חברתית-כלכלית חלשה, נמוכה יותר באופן משמעותי מאשר רמתם האקדמית של תלמידים משכבה חברתית-כלכלית גבוהה. אותם מחקרים עצמם מראים כי ניתן לשלב בין עקרונות החינוך המכיל ובין השאיפה להישגים אקדמיים גבוהים לגבי כלל התלמידים באופן שישנה את הקשר שבין הישגים אקדמיים לרקע חברתי-כלכלי.

מטרת מחקר פיילוט זה היא לגשר על הפער בין המדיניות והפרקטיקה בתחום החינוך המכיל. בדקנו עמדות של מורים באמצעות תרחישים של תלמידים בסיכון בעלי קשיי למידה ו/או בעיות התנהגות (אלימות וניתוק). אוכלוסיית המחקר כללה 214 מורים מבתי ספר תיכוניים יהודיים (חטי"ב וחטי"ע) במערכת החינוך הממלכתית בישראל. בתי הספר שהשתתפו בסקר סווגו לפי רמה חברתית-כלכלית (גבוהה, בינונית או נמוכה). המוקד העיקרי של המחקר היה לבחון אם המצב החברתי-כלכלי של תלמידי בית הספר משפיע על ההתנהגות המקצועית של המורים. כמו כן בדקנו באיזו מידה משפיעות הגדרות התפקיד של מורים (מחנך מול מורה מקצוע) על תפיסות והתנהגות מכילה בכיתה.

הממצאים העיקריים העולים מן המחקר מראים כי ניתן למצוא התנהגויות מכילות יותר בבתי ספר שבהם נמצאים תלמידים משכבות חברתיות-כלכליות נמוכות יותר, בהשוואה לאלו באוכלוסיות מבוססות. מחנכים מגלים התנהגויות מכילות יותר מאשר מורי מקצוע ואף נתפסים כמכילים יותר על-ידי עמיתיהם – מחנכים ומורי מקצוע כאחד. קיימת נטייה להתנהגויות מדירות דומות כלפי תלמידים בעלי בעיות התנהגות ותלמידים מנותקים. בכל בתי הספר, הפחתה בציון הינה תגובה מקובלת לבעיות התנהגות.

אנו משערים כי צמצום ההדרה החברתית בבתי הספר עשויה להגביר את החוסן האישי של התלמידים, אם כי השפעה זו לא נבחנה באופן ישיר במחקר זה. יחד עם זאת, היות והתנהגות של מורים היא קריטית בתהליכי התפתחות של תלמידים, אנו ממליצים כי תהליכי הכשרת מורים יכילו פרקים משמעותיים העוסקים באסטרטגיות המפחיתות תהליכי הדרה, וכי פרקטיקות של הכלה חברתית יהיו נחלתם של כלל המורים. דבר זה מחייב שינוי מקיף בפרדיגמות ההוראה, הלמידה וההערכה, כמו גם בהתארגנות הבית ספרית ובמדיניות משרד החינוך. אנו ממליצים כי נושא זה יקבל משנה תוקף בתהליכי הכשרת מורים במכללות לחינוך בישראל.

מילות מפתח: הכלה בחינוך, הדרה חברתית, הישגים אקדמיים, מחנכים ומורי מקצוע

קידום הוויסות העצמי והמוטיבציה של תלמידים בהדרה: הערכה של תכנית התערבות**Promotion of self-regulation processes and motivation of at-risk youth:****Evaluation of an intervention program**

תכניות ההתערבות לקידום הוויסות העצמי מקנות לתלמידים אסטרטגיות ומלמדות אותם כלים של ניהול עצמי, הכוללים הצבת מטרות ותכנון, פיקוח והערכה. התכניות חושפות את התלמידים למודלים מוצלחים של ויסות עצמי ומאפשרות להם לעקוב אחר התקדמותם ולתת לעצמם משוב במטרה לחזק את המסוגלות העצמית שלהם. מחקרים מצביעים על כך שוויסות עצמי בלמידה הוא גורם מתווך המסביר הישגים לימודיים של תלמידים בסיכון, וכן, שוויסות עצמי ממתן את תופעות הסיכון ומחזק את סיכויי ההסתגלות החברתית של בני הנוער. עם זאת, מחקרים מועטים בדקו התערבויות המקנות תהליכי ויסות עצמי לתלמידים בסיכון.

מטרת המחקר הייתה להעריך תכנית התערבות לקידום הוויסות העצמי, שהעבירו מורים המלמדים בני נוער בסיכון. התכנית הועברה במסגרת סמינריון בתכנית לתואר שני "חינוך והוראה לתלמידים בהדרה" במכללת אורנים. המחקר בחן 30 התערבויות שבוצעו בכיתות ובקבוצות של בני נוער בסיכון ממגורים שונים. נבדקו מאפייני התכנית, השלכותיה על התלמידים והגורמים שתורמים לה או מעכבים אותה.

מבנה התכנית מבוסס על עקרונות הוויסות העצמי: התלמידים שותפים בהצבת המטרות והתכנון, מפקחים על התקדמותם ומבצעים תהליכים של הערכה עצמית. באופן כזה נוצר שיתוף של התלמידים בתהליך, מה שגורם למעורבות שלהם ולמוטיבציה. מאפיינים נוספים של התכנית הם הקניית אסטרטגיות מסוגים שונים ומעבר הדרגתי מתיווך של המורה לעצמאות גוברת והולכת של התלמידים, תוך חיזוק תחושת המסוגלות העצמית שלהם. התכנית התבססה בעיקרה על קשר של אמון עם המורה ותחושת ההכלה שהוא יצר, ובמקביל, הושם בה דגש על תהליכים חברתיים ושיתופיים בין התלמידים בקבוצה. התכנית הותאמה לצרכיה של כל קבוצה, וההתערבויות השונות עסקו במספר תחומים: שיפור המוטיבציה והתפקוד הלימודי, הוראת אסטרטגיות ללמידה למבחנים, קידום מיומנויות קריאה והבעה בכתב, חיזוק הוויסות הרגשי ושיפור האקלים החברתי. מידת ההצלחה של כל התערבות נבחנה על-פי עוצמת השינוי שיצרה, ההיקף של השינוי ומידת יכולתם של התלמידים להעביר את הכלים שרכשו להקשרים אחרים ולשמר אותם לאורך זמן.

המחקר ממחיש את השלכות הרב-ממדיות של ההתערבויות על התלמידים. נמצא כי בשני שליש מההתערבויות התכנית תרמה באופן ניכר לקידום תפקודם של התלמידים בכיתה וקידמה אותם מבחינה קוגניטיבית, רגשית וחברתית. בשליש מההתערבויות התרומה הייתה בינונית או מועטה, בעיקר בשל העובדה שהתערבויות אלה היו קצרות טווח או הציבו מטרות מצומצמות. במחקר נבחנו גם גורמים מקדמים או מעכבים מצד המורה או התלמידים, שהשפיעו על התהליך. הדיון עוסק באופן בו תכנית לקידום הוויסות העצמי משתלבת בפדגוגיה המותאמת לבני נוער בסיכון, במטרה לקדם תחום דעת זה.

מילות מפתח: ויסות עצמי, מוטיבציה, אסטרטגיות, נוער בסיכון, פדגוגיה מותאמת לנוער בסיכון

"מכתבים לפרופסור" כאמצעי לגילוי קשיים לימודיים אצל תלמידים**"Letters to the professor" as a means for identifying students' learning difficulties**

תלמידים נתקלים בקשיים שונים במהלך לימודיהם, הן בהיבט התוכני והן בדרכי ההתנהלות שלהם. כאשר הם נשאלים באופן ישיר לגבי קשיי הלמידה שלהם, לעתים קרובות הם מתקשים לנסחם, ולכן גם קשה לתת להם מענה הולם. במטרה לסייע להם לבטא את קשייהם הלימודיים פיתחתי כלי עזר - "מכתבים לפרופסור", כתיבת מכתב לפרופסור דמיוני ובו תיאור של קושי, וכתיבת מכתב "תשובה" מפורט מ"הפרופסור", ובו הצעה לדרך שבה ניתן להתמודד עם הקושי. התלמידים כתבו את המכתבים בהזדמנויות שונות, וניתוחם סייע בהבנת קשיי הלמידה, וביכולת לתת להם מענה מותאם. ההתנסות הראשונה של התלמידים עם הכלי עסקה בנושא של קשיים בהכנת שיעורי בית במתמטיקה. בהרצאה יתוארו הממצאים העיקריים מהתנסות זו. במחקר השתתפו 19 תלמידי כיתה י"א שלמדו מתמטיקה ברמה של 5 יח"ל. התלמידים התבקשו "לצייר" דמות של "פרופסור" באוניברסיטה, ולכתוב לו מכתב המתאר את הקושי העיקרי שלהם בהכנת שיעורי הבית במתמטיקה. הם התבקשו לכתוב גם "מכתב תשובה מהפרופסור", ובו הנחיות והמלצות כיצד להתמודד עם הקושי שתיארו. הראיונות האישיים שהתקיימו עם התלמידים לאחר הפעילות סייעו בהבנת התרומה של הכלי ליכולתם לבטא את קשייהם.

ניתוח המכתבים שכתבו התלמידים סייע להבנת קשייהם, וניתוח "מכתבי התשובה" שגם אותם כתבו התלמידים "לעצמם", אפשר לזהות את תפיסותיהם בנוגע לדרכים שיש בכוחן לסייע להם להתגבר על הקשיים. מהמכתבים עולה שבניגוד לצפוי, עיקר הקושי אינו בחוסר יכולת לפתור תרגיל מתמטי מסוים, אלא בעיקר קושי רגשי, כגון תחושת מסוגלות עצמית נמוכה, היעדר יכולת להתמיד בהתמודדות עם קשיים, וכניעה למצבי רוח המאפיינים את גיל ההתבגרות. מהמכתבים עלו גם קשיים קוגניטיביים, כגון ידע מתמטי בלתי מספק וחוסר גמישות מחשבתית. ממכתבי התשובה עולה שהתלמידים מודעים לחשיבותם של שיעורי הבית ותרומתם ללמידה, אולם הביעו צורך בגירוי חיצוני אשר ייצור מוטיבציה להכנתם. עוד עולה שהתלמידים מבינים שאין לוותר, וכן שקיימת האפשרות להתייעץ עם חברים או עם בעלי ידע מתמטי, אלא שגורמים רגשיים מונעים מהם לנהוג כך. לפיכך, כל תכנית התערבות בנושא שיעורי הבית צריכה לקחת בחשבון היבטים אלה. בראיונות הדגישו התלמידים שניסוח המכתבים והתשובות סייע להם להכיר את עצמם טוב יותר ולהבין מה עליהם לעשות כדי להשתפר במתמטיקה, כמו גם להבין את הקשר בין הצלחה בהתמודדות עם שיעורי הבית לבין הצלחה במתמטיקה באופן כללי. הממצאים עולים בקנה אחד עם ספרות המחקר העוסקת בתרומה של מכתבים שאדם כותב לעצמו ("כתיבה לעצמי") ליכולתו להתמודד באופן עמוק עם תחושותיו ומניעיו.

ממצאי המחקר מעידים על כך ששימוש בכלי "מכתבים לפרופסור" מאפשר לחשוף קשיים של תלמידים בהתמודדות עם הכנת שיעורי בית, וכן תפיסות בנוגע לאופן שבו ניתן לסייע להם להתגבר על הקשיים. כמורה, הכלי אפשר לי לקבל מידע לגבי הקושי של כל תלמיד ולגבי מקורו, וכך להתאים לכל תלמיד את הסיוע הנחוץ לו. לאור זאת, מוצע להיעזר בכלי זה לצורך זיהוי של קשיים נוספים אצל תלמידים, הן בהיבט הרגשי (למשל, התמודדות עם מבחנים), והן בהיבט התוכני. מניסיוני, בכלי זה ניתן להיעזר גם לצורך העמקת התובנות של תלמידים בתחום התוכן. לדוגמה, לבקש מהתלמידים לכתוב לפרופסור מכתב ובו להציג פתרון של בעיה מתמטית או תוצאה של פעילות חקר מתמטית.

מילות מפתח: שיעורי בית, מכתבים לפרופסור, קשיים של תלמידים, כלי לאבחון, הקשבה לתלמידים